

FILOZÓFIAI ESSZÉPÁLYÁZAT – 2019.

RUFF ISTVÁN ZALÁN

A jövőt nem jósolhatjuk meg előre, minthogy szigorú értelemben kiszámíthatatlan. Ennek ellenére tervezünk, s a tényekre, a célokra és a lehetőségekre vonatkozó ismereteink és elképzeléseink mentén kísérletet teszünk arra, hogy felmérjük a folyamatok, események és cselekedetek jövőbeli kimeneteleit. Mit gondolsz, hogyan fog élni az emberiség száz-kétszáz év múlva? Válaszaid érvekkel támaszd alá!

A jövő feltérképezése az emberiség általános igénye. Kíváncsiak vagyunk, milyen világban fognak élni a leszármazottaink, milyen sors vár a hazánkra, és tudni szeretnénk, miképpen akadályozhatjuk meg nemkívánatos események beteljesülését. A pozitív jövőképek eltölthetnek bizakodással, buzdíthatnak a jelenben való küzdésre, vagy épp ellenkezőleg, elhitethetik velünk, hogy nem kell megharcolni a világ sorsáért. A vészjóslatok hasonlóan kettős hatásúak lehetnek: feltűzelhetnek a borús folyamatok elleni fellépésre vagy leszakíthatják bennünk a reménykedést. Egyesek félnek a jövő megismerésétől, nem akarják, hogy befolyásolja a viselkedésüket.

A jóslásra való igény több pozitív hatással volt az emberiségre, például segített néhány tudományág kibontakozásában. A csillagászat is döntően a csillagjóslásban gyökerezik, ennek nyomait máig őrizzuk: az égitestek görög és római istenek nevét viselik, a csillagképek közül több mitológiai lényekről kapott nevet. A jósláshoz kezdetektől fogva kapcsolódó számmisztika az ókorban még szorosan egybefonódott a matematika fejlődésével.

A jövő meghatározása iránti vágy az irodalmat is végigkíséri. A vallási szövegek és a mitológia is hemzseg a próféciáktól, jóvendölésektől, amelyek rendszerint mindig beteljesülnek az írásokban. Igaz, ezek a jóslatok többnyire egyéni életekre és nem a közös jövőnkre vonatkoznak, bár találunk az ellenkezőjére is példát (Hésziadosz az aranykor második eljövételéről). Napjaink szórakoztató

irodalmának is szerves részét képezik az ellenutópiák, amelyek nemegyszer kerülnek az eladási lista élére, ami szintén az emberiség fokozott érdeklődését tanúsítja a Föld sorsának irányába.

Ma a jövőt elsősorban a jelen társadalmi folyamatainak felerősödésének következményeinek boncolgatásával képzeljük el. Ugyanakkor az egymást követő történelmi korokban gyakran az ellenkezőjébe fordultak az előzőt jellemző folyamatok. Többnyire az egyén és közösség viszonya változott folyamatosan a fordítottjára. Azokat az időszakokat, amelyekben az emberek értékrendjében az egyén kibontakozását felülmúlta a közösségi szerepek felvállalása, olyan idők követték, amelyekben épp az önmegvalósítás került az előtérbe. Így tehát nem elegendő a jelenlegi mutatók kiterjesztése a jövő leírásához.

Az „emberiség jövője” kifejezésről valószínűleg a legtöbb embernek a környezetvédelem jut az eszébe. A Föld és a világ jövőjét általában ehhez kapcsolódó kérdésekben emlegetik. Nem véletlen, hiszen a környezet mesterséges átalakítása az ipari forradalomtól kezdődően szélsőségesen felgyorsult. Különböző természetbarát technológiák kifejlesztésekor szokás a bolygó jövőjére mint az emberiség közös érdekére hivatkozni. Rendszeresen tapasztalhatjuk, hogy sokan már más bolygók birtokba vételére gondolnak... Ezeket a kérdéseket szinte már csak az emberiség létszámának alapos csökkenése lenne képes megoldani, ez a folyamat a fejlettebb országokban már ma is bekövetkezik. Az Európát és Észak-Amerikát jellemző tendenciák feltehetően a fejlődő országokat is eléri. Ma is gyakran találkozhatunk azzal a jóslattal, hogy az emberiség szaporodásának üteme mérséklődni fog.

Többféleképpen igyekszünk a földi civilizáció kulturális örökségét megmenteni az örök pusztulástól. Olvashatunk például az angol Wikipédia több ezer szócikkének titkosított formában való ürbe lövéséről is. Bár a téma fontossága vitathatatlan, a következőkben bolygónk esetleges kimerülésének gondolatát félreteszem, inkább az egyéb társadalmi és életmódbeli változásokkal szeretnék foglalkozni.

Igencsak aggodalomra intő összehasonlítani két szomszédos évszázadot különböző korokban. Az ókori Egyiptom fejlődésének különböző szakaszai (Óbirodalom, Középbírodalom stb.) évszázadokig elhúzódtak. A 11. és 12. század

közötti fejlődés eltörpül a 19. és 20. század közötti eltérések mellett. Vajon egy 2000-ben született, 100. életévét megérő ember majd 2100-ban többet tud mesélni az általa tapasztalt történelmi jelentőségű eseményekről, mint 2000-ben egy százéves? Már csak azért is, mert látszólag (vagy nem is annyira látszólag) egyre gyorsabban változik a világ, a jövőre nem következtethetünk kizárólag a közelmúlt és a jelen eltérései alapján.

A gyorsuló átalakulások sok nyugtalansággal tölthetnek el minket. Hajlamosak vagyunk attól tartani, hogy pár generáció múltán gyökeresen átformálódik fajunk érzelmi világa, esetleg véglegesen felbomlanak az országhatárok, és minden tárgy, amit látunk magunk körül, a múzeumokba kerül. Jogosan érezzük azonban úgy, hogy alaptalan olyan alapvető emberi tulajdonságok eltűnésétől tartani, amelyek már évezredek óta léteznek. A vallás, a nyelvek sokfélesége, a legnagyobb művészeti ágak mind említhetők példaként: az emberi civilizációval egyidősek, és feltehetően vele együtt is fognak eltűnni. Tekintsük át, miért.

Bár a vallásos emberek száma látszólag csökken, ez részben annak tudható be, hogy egyre szabadabbak vagyunk bevallani a meggyőződéseinket. A vallás számos szerepet betöltött a történelem során: kezdetben elsősorban az ismeretlen eredetű tudományos jelenségek megmagyarázása vagy különböző kedvező események (például jó termés) előidézése és kedvezőtlenek (például gyermekhalandóság) elkerülése állt a középpontban. Az ókori isteneket az adott vallás követői rendszerint nem szerették, nem építettek ki velük bensőséges viszonyt. Az évszázadok során a vallás szerepe egyre összetettebbé vált, az előbbiek helyett erkölcsre oktató és lelki békét segítő feladatai erősödtek meg, a természettudományok fejlődésével pedig veszített eredeti funkcióiból. Bár céljai folyamatosan változtak, az emberiséget mindig foglalkoztatni fogja a tudományon kívüli világ. Már önmagában a test és lélek különállásának kérdése vagy a halál utáni életben való bizalom megalapozza a vallások létezését.

Az emberiség történelmét egyetemesen végigkísérő jelenségek második példaként a nyelveket említettük. Esetükben már jogos az eltűnésüktől való félelem: egy ország hivatalos nyelve a szemünk láttára tűnik el. Az izlandi nyelvről

van szó, amelyet a fiatalabb generáció már alig-alig használ, mindenfelé az angol nyelvvel találkoznak, és napjainkban már az iskolákban is gyakrabban beszélnek egymással angolul, mint anyanyelvükön. A televízióban és a mozikban is igen nagy az angol nyelvű filmek aránya. A külföldről származó termékek használati utasítása izlandi nyelven rendszerint nem érhető el. Több példát is láthatunk arra, hogy az országok elszigeteltségének csökkenésével egyre kevésbé egyeduralgó az anyanyelv az egyén kommunikációjában. A folyamat öngerjesztő: az idegen nyelven való információcserére való igény miatt egyre többen és jobban beszélnek egy adott nyelvet, így egyre többször is tudják használni, kiszorítva saját anyanyelvüket.

Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy többek között a magyar nyelv is számos frazémával és neologizmussal gazdagodik, a nyelvész közösség nem véletlenül választja ki minden évben az év szavát, antiszavát, ifjúsági szavát és költői szavát. Az idegen szavak bevándorlásával párhuzamosan számos új fogalomra sikeresen meghonosodott egy magyar kifejezés (elágazás, alkalmazás, böngésző stb.). A fizikai korlátok csökkenésével is az emberek jelentős részét (legalábbis az elkövetkezendő 100 évben) túl sok szellemi vonzerő is tartja szülőföldjéhez ahhoz, hogy az országhatárok képzetessé válásától kelljen tartanunk.

Az anyanyelve azoknak a népeknek maradhat fenn, akiknek képviselőiben kellően erős a közösséghez tartozás tudata. Ez csak részben függ az adott ország politikai rendszerétől: a magyarok az idegen elnyomás alatt is megtalálták a lehetőséget identitásuk kifejezésére.

Harmadikként a művészeteket hoztuk fel példaként állandó emberi tevékenységekre. Már eddig is megfigyelhattünk a korok között szembetűnő ismétlődéseket (lásd tanítás, gyönyörködtetés és szórakoztatás szerepének aránya). Az új megoldások felfedezésének nehézsége minden művészeti ágban egyre nő a jövőben is. Ennek ellenére úgy látom, hogy az előbb említett három funkció egyidejű jelenlétére mindig lesz igénye az embereknek, továbbá minden korban fognak születni olyan egyéniségek, akik a művészet révén szeretnék elérni a szellemi halhatatlanságot. Ahogy arról hamarosan szó lesz, a maradandó érték teremtése egyre fontosabb igényünké válik a jövőben.

Azt is megfigyelhetjük, hogy a világirodalmat ugyanazok az emberi érzelmek kísérik végig. Az emberi lélek alapján véve nem változott, csak alkalmazkodott a különböző korok diktálta feltételekhez. Legfontosabb érzelmeinket az állatvilágban is megtalálhatjuk. Bár évezredek alatt már lehet, hogy „lelki evolúció” is végbement: ha csecsemőként egy 100-200 éve született embert elszállítanánk az időben saját évszázadunkba, kétes, hogy jelentősebb rendellenes viselkedésformákat tapasztalnánk. A 21. század kihívásaira adott érzelmi reakciók feltételezhetően minden emberben benne voltak, csak a környezeti hatások nem hívták belőlük elő, továbbá neveltetésükkel is a saját korukhoz alkalmazkodtak. A lélek sajátosságai mindig ugyanazok voltak, csak az eltérő körülmények más-más oldalát idézték meg.

Természetesen az emberiségnek vannak örökké megmaradó negatív vonásai is. Valószínűtlen, hogy valaha örök béke száll a Földre. A környezet átalakítása (igaz, nem feltétlenül károsan) a földművelés megjelenése óta az emberi mivolt velejárója. A biblikus hét főbűnt is az állandó jellemzők közé sorolhatjuk. Vajon a folyamatosan fejlődő technikai és digitális világ változásait tudja-e követni az emberi lélek, és szocializációnk törvényei?

A megmaradó tényezők után térjünk rá a változásokra. Már említettük, hogy a változások egyre gyorsuló jelleget mutatnak. Az eltelt két évszázadban megfigyelhető, hogy egyre több, kézzel fogható tulajdon kell a boldogságunkhoz. A minőségi élet több feltételével van az átlagember ellátva, mint régebben, ugyanakkor a hiányérzete is nagyobb. A 19. század irodalmi életképeiből (pl. A jó palócok) is láthatjuk, hogy sok vidéki ember ki sem mozdult a falujából egész életében. A mai ember számára szegényesnek látszik a 150-200 éve élt emberek életformája. Az adott idő alatt az egyént érő ingerek gyakoriságának növekedése úgy gondolom, hogy a következő évszázadban is fokozódni fog. Egyre gyorsul az ismeretek áramlása, ugyanakkor már ma is tapasztalhatjuk, hogy az emberiség még nem nőtt fel az így kialakult helyzethez. Gyakran nehezünkre esik feldolgozni a folyamatosan nekünk csapódó ingereket.

Az ember egyre inkább ki lesz téve a számára nem kívánatos információk áramlásának is. A tömegkommunikáció minden formájának használatakor jelentős

mennyiségű irreleváns tartalom ér minket. A technikai fejlődés napjainkban azt mutatja, hogy egyre könnyebb az információszerzés, és ezzel párhuzamosan egyre több zaj is ér minket. A médián keresztül olyan emberek gondolatainak is birtokába jutunk, akikkel nem vállalunk fel szellemi közösséget. Az értékrendünknek és illúzióinknak ellentmondó tartalmakkal való találkozás szorongással tölt el.

A nagy mennyiségű új ismeret az ingerküszöbünket szélsőségesen megnöveli. Gondoljunk bele, százötven éve mennyivel könnyebben lehetett megragadni egy ember figyelmét: ezért van, hogy a korabeli regényeket, filmeket ma igen sokan unalmasnak találjuk. Az élvezhetőséghez a közönség egyre gyorsabban haladó cselekményt, egyre több „izgalmat” követel meg. Minél több adat jut napi rendszerességgel a tudatunkba, annál többet fogunk kiszűrni belőlük, ezért a reklámoknak és a szórakoztatóiparnak is majd növelni kell az eszköztárukat céljaik eléréséhez. Száz év múlva tán már a tavasszal virágzó fákra sem fogunk felfigyelni...

Az emberiség létszámának folyamatos növekedésének nemcsak környezeti következményei vannak és lesznek. Egy egyénnek a világban determinált feladata és társadalmi súlya csökken. Fajunk közösségében egyre kisebb porszemekké süllyedünk. Az ingerküszöb növekedésével párhuzamosan ez a folyamat azt eredményezi, hogy nagyon kevés esélyünk marad mások figyelmét magunkra vonni, fokozódik irányunkban az érdektelenség. A következmény természetes: igyekszünk minél érdekesebbnek láttatni magunkat, minél többet megmutatni az egyéniségünkől. Már a szociális média népszerűsége is részben magyarázható a fenti okokkal.

A népesség növekedésének fontos tényezőjét fogja képezni a várható átlagéletkor kitolódása. Az utolsó 18. században született ember 1910-ben, az utolsó 19. századi pedig 2017-ben halt meg, egyesek szerint pedig már köztünk él az első 200 évet megérő ember is. Az 1970-es években egy nonprofit népesedést kutató szervezet megállapította, hogy a valaha élt összes ember háromnegyede a kutatás idején az élők sorában volt. Az idősödő társadalomban a fiatalság egyre nagyobb értékévé válik, ugyanakkor az élet természetes lépcsőfokai is későbbre kerülnek.

A városokba költözés folyamata a fejlettebb országokban manapság is gyorsulóban van. A lehetséges területük korlátait elérő metropoliszok kénytelenek felfelé terjeszkedni. Egy ekkora emberi populációban igen nehéz lesz ismertséget vagy akár figyelmet kiváltani másokból. Az egyes egyének súlyával párhuzamosan egy adott, két ember közötti kapcsolat is veszít jelentőségéből. John Wilmoth, az ENSZ népesedési osztályának igazgatója szerint ezen városi területek kezelése lesz egyik legnagyobb kihívásunk. A jövőben a városokba költözés – mint ahogy a fejlettebb országokban már tapasztalhatjuk – a visszajára is fordulhat (dezurbanizáció) vagy kialakulhatnak a Ruhr-vidékhez hasonlatos városi térségek.

David Attenborough szerint „a népességnövekedés természeténél fogva előbb-utóbb szabályozza majd önmagát, könnyen lehet, hogy addigra már késő lesz az emberiség számára észbe kapni”. Ha az emberiség egyszer tényleg fogyásnak indul, pótolni kell az általuk elvégzett munkát. A történelemben tapasztalhatjuk, hogy egy találmány előbb-utóbb kikerül eredeti szerepéből, és káros, vagy az ember feladatkörét meghaladó célokra használják (pl. dinamit). A mesterséges intelligencia fejlesztései előbb-utóbb gondolataink ellenőrzésének helyességére irányulhatnak át...

Több példa demonstrálja azonban, hogy soha nem leszünk képesek pótolni az élő emberi értelmet. Egy gondolat kísérletben például feltettek egy mesterséges intelligenciának két kérdést. Az egyik úgy szólt, hogy „Fog-e valaha ember a Marsra szállni”, a másik pedig arra kérdezett rá, hogy ha ez megvalósul, amerikai lesz-e az első Marsra lépő űrhajós. A gép válasza „igen”. Amikor a tudós visszakérdez, hogy „mi igen”, a gép úgy felel, hogy „igen, uram”. Bár a történet inkább szórakoztató jellegű, nem tagadhatjuk, hogy az emberek saját szolgálatukba szeretnék állítani a hasonló leendő találmányokat, így éppen az önálló gondolkodásukat korlátozzák.

A társadalmi változások a „természetes kiválasztódás” emberek közötti érvényesülésének csökkenésébe mutatnak. Fajunk egyre jellegzetesebb sajátossága, hogy segítjük azoknak az érvényesülését, akiknek a természet törvényei nem kedveznek (látás-, hallás-, mozgás- és értelmi sérültek). Több-kevesebb sikerrel napjaink társadalmainak nagy része igyekszik a természet adta különbségeket mesterségesen ellensúlyozni. Ha a politika mellett a tudomány (pl. géntechnológia) is

erre a pályára lép, feszegetni fogjuk az ember etikai határait. Az élet árucikké válik, drága orvosi megoldásokon múlhat, hogy mennyi ideig és milyen teljességgel élhetünk. Talán pénzzel megváltható lesz a tehetség vagy a fiatalság is.

Már most megfigyelhetünk az egyenlőtlenség növekedése felé mutató folyamatokat is. 2014-ben először fordult elő, hogy Az Amerikai Egyesült Államok Szenátusában a képviselők több mint fele dollármilliomos volt. Úgy látszik, a politika visszatér a római köztársaság patrícus demokráciájának szintjére. A fenti adat alapján jogosan érezhetjük, hogy a mindennapi embernek egyre kevesebb beleszólása van és lesz országa életébe. Nem biztató, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek mérsékléséről az egyenlőtlenség nyertesei döntenek. Az érzékenyítés és a társadalmi integráció a legfontosabb politikai témává válik. Mint minden más folyamat, ez is beindíthatja egyes országokban az ellenkező hatást: néhol éppen a mindenkire konkrét közösségi szerepet ráruházó felfogás fog megerősödni.

A társadalmi változások előrejelzésének nehézségét az adja, hogy igen gyakran néhány évtized alatt 180°-os fordulatot vesznek. Egy egyre szélsőségesebbé váló uralkodó politikai irányzat egyre inkább megerősítheti majd az ellentétes oldalt. Eddig a történelmi korokat és azok társadalmi berendezkedését a benne élő emberek értékrendje határozta meg az legjobban, hiszen rá épülnek a fogyasztási szokások és ebből kifolyólag az üzleti stratégiák is. Az értékrend pedig talán az egyik legkiszámíthatatlanabbul alakuló emberi tényező, ugyanis csaknem minden befolyással van rá. Azt azonban sejthetjük, hogy az információáramlás sebességének növekedésével az idő egyre nagyobb értékke válik. Az időnk megfontolt beosztásához egyre jobb képességekkel kell majd rendelkezünk. A jövőben felértékelődik a pszichológia tudománya és a mindennapi élet részévé válik: többet fogunk és többet kell majd törődni lelki egészségünkkel.

Az emberiség története során már többször is tartott kihalásától és a kulturális örökségének elvesztétől. Vallási próféciaiban hirdették a pusztulást, a Nap néhány ezer éven belüli kihűlése is napirendre került. Mindannyian tartunk tőle, hogy a szívünkben fontos helyet elfoglaló emberek emléke nem marad fenn, az általuk

létrehozott kézzel fogható vagy szellemi örökség elfelejtődik, a jól ismert városokból és erdőkből eltűnnek az általunk tapasztalt élet nyomai, nemzetünk vagy a nyelvünk a hanyatlás pályájára lép. Annak ellenére szorongunk a távoli jövőtől, hogy nehezen tudjuk befolyásolni és nincs hatással ránk. Az embert természeténél fogva érdekli, hogy a világból mi marad meg olyannak, ahogyan ő megismerte. Az idősebbek, akik már saját életük alatt is végignézték a környezetük átalakulását, szintén jogosan érzik úgy, hogy a generációjuk kihalásával végleg elveszik a fiatalságukkor létező értékrend és életforma. Nagy László költőnkől, a vele készült utolsó interjúban, 1975-ben azt kérdezték, hogy mit üzenne a száz vagy ötszáz év múlva élőknek. Érdekes elgondolkodnunk a válaszára: „Ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket.”

Sokak a jövő befolyásolásában látják az életben betöltött feladatukat. Mahatma Gandhi úgy vélekedik, hogy „a jövő attól függ, hogy mit teszel ma”. Úgy érezhetjük, minden egyes ember születését megakadályozva jelentősen sérülne a folyamatok természetes menete. Még ha saját földi teljesítményünk nem is befolyásolja különösebben a következő generációk sorsát, a másokra és az élettelen környezetünkre gyakorolt hatásunkon, vagy éppen az utódainkon keresztül mindannyiunkra szükség van és volt a történelem a jövő természetes alakulásához.

Ruff István Zalán, 16 éves

PANNON OKTATÁSI KÖZPONT GIMNÁZIUM

2400 Dunaújváros, Pannon kert 1.

Értesítési cím: ruffistvanzalan@scsk.hu